

Socijalno-politiške razprave.

Bivša pariška komuna in socijalizem.

Socijalno-politiška študija.

Spisal dr. V. Zarnik.

VI.

Vsemu svetu veljá kakor stvarnik narodno-gospodarstvene znanosti nekdanji profesor moralne filozofije na škotskem vseučilišču v Glasgow-u: Adam Smith. Ta slavni Anglež je veliko popotoval posebno po Francoskem, kjer se je v Parizu z enciklopedisti in fiziokrati seznanil. Fiziokratična šola je bila potem od velikega vpliva na vse njegove nazore in na razvitek njegove teorije o narodnem gospodarstvu. Quesnay je rekel, da je vir vsega blagostanja v državnem kakor v društvenem življenju: prosto gibanje v naravi, ali vladanje narave. To preveč v obče izraženo formulo, poleg ktere človek na prvi mah sam ne vé, kaj bi si mislil, je A. Smith bolj poostril, rekel bi, preciziral, s tem, da je za podlago vsega blagostanja: delo postavil. Bistveno sta se Quesnay in A. Smith v svojih nazorih popolnoma skladala, ker sta bila oba liberalca najčistejše krvi in ker sta obadva kakor glavne zahteve liberalizma postavila te točke, ktere smo zadnjič pojedino našli. Quesnay je v svoji sistemi veliko špranjo v tem pustil, da ni povedal, ko je vse blagostanje na svobodno gibanje pri poljedelstvu v temelju, kako bo to svobodno gibanje tistim koristilo, ki ne posedujejo nobenega zemljišča? To špranjo je pa ravno A. Smith s tem spolnil, da je za vir in temelj vsega bogastva delo in popolnoma svobodno gibanje pri delu proglasil. — Pripoznati se pa mora, da A. Smith in njegov slavni učenec Ricardo, ki je iznašel znano formulo za „dobiček iz poljskih pridelkov“ (Grundrente), nista bila nobena fantasta, ki bi se bila v mislih zibala, da bota s svojo sistemo vse ude človeštva usrečila. Ona dva sta na tanko spoznala in hladnokrvno opisala žalostno stanje delalcev, ki ima nastati vsled svobodne konkurence podvzetnih kapitalistov; ali rekla sta, da jima je glavna svrha blagostanje celote: to je cele dežele ali države v skupino vzete, ktero blagostanje se pa ne daje drugač doseči, nego po tej poti, da postane delalec le prosta mašina kapitala, kateri ga mehanično sèm ter tjà suče, kakor ga hoče.

Drugi genijalni učenec A. Smith-ov je Malthus, ki je skoz in skoz še bolj hladnokrven in dosleden, ekonomičen liberallec, nego sta A. Smith in Ricardo. Malthus pa pravi poleg vsega tega, akoprem je odločen liberallec, odkritosrčno, da je velika naivnost misliti, da bi bila individualna svoboda sama ob sebi, kakor jo liberalizem tirja, že v stanu vse človeštvo ne izvzemši proletarcev usrečiti. Malthus je s svojo malo al imenitno knjižico „razprava ob obljudenju ali pomnoženju človeštva“, *) ki je prvokrat pred 73 leti anonimno na svetlo prišla, tako občo pozornost prebudil in tako raznovrstno polemiko provociral, da še ne kmalu kateri pisatelj dozda take. Dokazal je on v tej razpravi, da je razmera med plodnostjo človeštva in neplodnostjo narave taka, da je lakota vekovito zeló, s katerim se mora in se bo moralo človeštvo zmerom na veke boriti. Se ve, da to zeló zadeva izključivo proletarca — siromaškega delalca. Malthus izraza to s stavkom: da se človeštvo v geometrični

progresiji pomnožuje, med tem ko pridelki narave (to je naš živež) le v aritmetični progresiji naraščajo. — Slavni ameriški ekonom Carrey je skušal v novejšem času na temelju statističnih dat dokazati, da se je Malthus zmotil in da je njegova formula kriva. Govorili bomo o tem jako zanimivem predmetu v enem poznejših člankov obširneje. — Malthus pravi: Ravno tako kakor zmerom ljudi preveč na svet pride, v isti meri se zmirom premalo živeža pridelja, toraj je neobhodno potrebno, da vsako leto dan za dnevom nekoliko proletarcev lakote umrje. Malthus, kakor čisto liberalen ekonom ostane pri vsem tem vprašanju neizmerno hladen — kühl bis ans Herz hinan — on niti ne poskuša sredstva iskati ali celó najti, kako bi se dalo temu zelu v okom priti. On pravi, da so edina sredstva proti preobilnemu pomnoževanju človeštva: Vojska, kuga, lakota, pokvarjenje posamesnih ljudi, da neplodni postanejo, celibat, posebno pa lakota. Se ve, da vse te nesreče, če ne izključivo, vendar večinom proletarca zadenejo, ali obče blagostanje celega človeškega društva brez tega žalostnega dodatka obstati ne more, toraj ga moramo — pravi Malthus — mirno in hladnokrvno vzeti, kakor nam ga nespreminljivi zakon narave podaja in predpisuje.

Malthus hvali modrost in državno preišljenost starih Grkov in Rimljanov in sedanjih Kitajcev, da je bilo in je še državljanom dovoljeno novorojene otroke izpostavljati in si na ta način življenje olajšati.

Samo ob sebi se razumeva, da so vsi ti ekonomični liberalci socijalističnim pisateljem neizmerno zoperni, posebno imajo pa socijalisti Malthus-a v želodcu.

Nihče ne more tajiti, da ne bi bil liberalizem mnogo mnogo za napredek človeštva dobrega storil, akoravno morajo tudi liberalci poleg tega priznati, da ni bil v stanu liberalizem ideje sedanjega časa, namreč ideje enakopravnosti v društvenem kakor v političnem življenju oživotvoriti in spolniti. Ekonomični liberalizem, sedanji kapitalizem, nas je v strašansko društveno neenakost zapeljal, na eni strani vidimo milijonarje in bogate zemljiške posestnike, na drugi beraške, blede delalce in siromaške vincarje. Tudi na političnem polju je čisti liberalizem velike neenakosti prouzročil; res da je vse sredovečne privilegije razdrobil in poteptal, al ob enem je samega sebe privilegiral, kakor je to na Francoskem pod L. Filipom, najlepše pa pri nas v Avstriji pod Schmerlingom, posebno pa pod tako imenovano novo êro pokazal. Z visokim cenzusom — to je, da ima samo tisti volilno pravico, kateri visoki davek plačuje — izključuje sedanji liberalizem vse niže vrste našega društva od vsega političnega vpliva. In ravno te najnižje vrste človeštva morajo največ delati, morajo državi največ vojakov dajati in morajo skoraj največ neizravnega davka plačevati. Zarad tega ravno so se ekonomičnemu kakor političnemu liberalizmu socijalistični pisatelji in delalci z vso silo in eneržijo protipostavili. Ta opozicija pa ne izvira še le iz novejših časov, temuč je že več kot 100 let stara. Ko se je ravno fiziokratična šola ustanovila in na vse kraje sveta sloveti začela, pisal je Linguet, Quesnay-ov vrstnik, ostro kritiko o liberalizmu fiziokratov v svojem delu, ki je izšlo pod naslovom: „teorija civilnih zakonov“. *) Po preiskovanju in pretresovanju civilnih zakonov je prišel do prepričanja, da sta monopolistični, kakor liberalni društveni red le na to napeljana, da posestniki neposestnike, bogatinci siromake plenijo. Ko je monopolizem vladal, bil je proletarec kar naravnost rob, pod liberalizmom pa po ovinkih še hujši suženj postane.

*) „Essay on population“ London 1798. Knjižica je že do današnjega dne čez 20 natisov doživela in je skoraj v vse evropejske jezike prestavljena. Pis.

*) „Theorie des loix civiles“ Paris 1767. Pis.

Linguet se je v tej zadevi s takim prepričanjem, s tolikim ognjem in s tako brezobzirnostjo proti liberalizmu izrazil, kakor nobeden drugi poznejših socijalističnih pisateljev.

Národne stvari.

Zgodovina priča, kako nevarna je nemškutarija slovanskim deželam.

Znano je iz zgodovine, da velik del severne Nemčije je bil nekdam slovanski. Slovani so bili ali s silo ali zvižajo, najbolj pa po lastni malomarnosti ponemčeni.

Kako se je to z zadnjimi ostanki slovanskega prebivalstva pred 180 leti godilo, poroča nam Kristijan Henning okoli 1690. leta duhovnik v Wustrovu na Meklenburškem. O tamošnjih Slovanih in njihovem jeziku pred in za svojih časov piše tako-le: „Za pridigarja tega kraja postavljen si prizadevam nekoliko spisov narodovega jezika v roke dobiti. Pa vse zastonj. Lahko, ker, kolikor vsaj jaz vem, se v tem jeziku nikdar ni nič pisalo, pa tudi pisati ni moglo, ker v prejšnjih časih nikdo tega ljudstva ni znal niti brati niti pisati. Izobraženi po očetu ali materi ali po obeh slovanskega rodú so to nalašč zatajevali boječi ovaditi se, da so slovanske krvi. Šteli so si to v sramoto, in tujcem kolikormogoče zakrivali. Tujci pa so še manj na povzdigo jezikovo mislili, brez dvombe spoznavši, da si s takim delom ne pridobi ne dobička ne časti. Pridig starega učenika Bruna po pravici imenovanega blagovestnika meklenburških Slovanov v tem jeziku govorjeni in spisani ni več najti. Neprencenljiv ostanek bi bil starodavnosti! Ko se nič ni dalo pisanega najti, nabral sem nekoliko zanimivih stvari še živečih običajev in vraž tukajšnjih Slovanov hoté jih primerjati običajem in obredom drugih malikovavskih narodov, in dati jih z opombami med svet. Al vse mi je vpepelil požar leta 1691. Pozneje sem se seznanil z raznimi imenitnejši razodevajočimi posebno željo, da bi se kaj od tega jezika zvedelo. Nekteri so si dali celó ljudi pred-se poklicati in so jih izpraševali o jeziku in posamne besede iz njihovih ust si zapisali. To mi je željo po tem jeziku sopet zbudilo in skušal sem lastni in drugih želji vstreči. Bilo je sicer težavno in zdelo se mi je, da sem se praznega dela lotil. Prvič mi noben Slovan ni hotel obstati, da še kaj maternega jezika zná, bojé se, da prašaje ga hočem zasmehovati in sramotiti ga. Vrh tega so bili sami priprosti kmetje, ki sploh tako malo vejo o razlogih te ali one besede kaj povedati, kakor o drugih jezikih drugi prosti ljudjé. Dandanes govorijo tu okoli le še nekteri starci in starke slovanski, in še tega skoraj ne smejo pred lastnimi otroci in drugo mladino, ker se jim posmehujejo, kajti tem, mladini namreč, se je materni jezik tako pristudil, da ga le čuti nočejo, tem manj se ga učiti. Zato se sme za gotovo pričakovati, da bode v 20—30 letih, kedar stari pomrjé, slovanski jezik tukaj zginil, in da potem tukaj ne najdeš več Slovana, če bi tudi veliko denarja za nj ponudil“.

Tako je opisal Henning tamošnje nemškutarje. Govoril je kot prorok resnico. Leta 1751. se je v Wustrovu zadnjikrat slovanska božja služba opravljala. Bili so sicer še Slovani v zadnji polovici 18. stoletja po svojem bitji tam, al ker so uradniki neprenehaje slovanski jezik zatirali, ljudstvo samo pa je tudi zanikerno bilo, je zdaj, kakor popotniki trdijo, popolnoma izginil, in prebivalci govorijo zdaj tam ravno

tako popačeno nemščino, kakor so prej govorili popačeno slovanščino.

Glejte sad nemškutarije! Pod hlimbo omike žrè narodnost ljudstev. S šolami pa začnó.

Slovensko slovstvo.

* *Občna zgodovina za niže razrede srednjih šol.* Spisal in založil Janez Jesenko, profesor v Trstu. Prvi del: *Stari vek.* — Profesor Jesenko, od ktereга imamo že „zemljepisno začetnico za gimnazije in realke“, je sedaj začel izdajati zeló potrebno „občno zgodovino“, ki se bode bistveno ločila od družih nemških knjig te tvarine v tem, da je v njej zgodovina zastavljena na zemljepis; spisatelj namreč pri zgodovini vsacega naroda ob kratkem popisuje deželo, po kateri je bil naseljen. Učenec in vsak drug čitatelj ima tedaj, ko se uči zgodovine, tudi tisti svet pred seboj, na katerem so se vršile zgodbe. Po našem mnenji izvrstno dobra misel! Jesenkova „občna povestnica“ ni tedaj suhoparen prepis ali prepoved nemških knjig, ki so od ministerstva za srednje šole že potrjene, ampak je izvirno delo. S tem sopet se je porlo nemškutarjem obrekovanje, da Slovenci ne znajo druga nego prestavljati nemška dela. Danes omenimo le še to, da se knjiga tu naznanjena, dobiva po 80 soldov pri gosp. pisatelju v Trstu, pa tudi pri knjigarjih. Drugi pot obširnejše o tej knjigi.

* *Vojvodina kranjska.* Zemljevid za ljudsko šolo; na svetlo dal Fel. Stegnar, učitelj v Idriji. — Radostni pozdravljamo ta zemljevid, ves primeren našim ljudskim šolam, na katerem učenec vidi domovino svojo, kako se stika s sosednimi deželami, razdeljeno v 12 okrajev, z glavnimi cestami, rekami, mesti itd. Le škoda, da pogrešamo vsaj imenitnejše goré naše, ki bi ne delale zemljevida nejasnega. Naj bi celó nobena ljudska šola kranjska ne bila brez ličnega tega zemljevida, ki barvan veljá le 20 soldov, in se dobiva pri gosp. izdatelju v Idriji.

Odprto pismo

slovenskim možém na Štajarskem in Koroškem!

Prihodnjega meseca prvi dnevi bodo sila važni dnevi za domovino Vašo a tudi za Avstrijo vso, kajti volitve bodo poslancev za deželni zbor.

Presvitli cesar je ministrom sedanjim ponovil pomenljiv ukaz: „Naredite mi mir med narodi mojimi!“ in ministru Hohenwartu bil je po teh besedah prvi nálog, da razpusti vse take deželne zbore, v kterih so dosehal zvonec nosili taki gospodje, kterim so pruske zmage veliko bolj pri srcu kakor pravica, ktera gré nam slovanskim narodom v Avstriji.

Razpuščeni so ti zbori tedaj tudi na Štajarskem in Koroškem, to je, nove volitve bodo, da se pokaže: ali je res volja slovenskih mož, da sopet pridejo taki poslanci v deželni zbor, ki z nogami tep-tajo pravice naroda slovenskega in svojo pravico stavijo pred našo, kterim je naša vera hud trn v pèti itd.?

„Mi gospodje, Vi pa hlapci!“ — to je geslo njihovega liberalizma. In zato smo vsi Slovani nevoljni; zatirani v šolah, kancelijah in sicer v javnem življenji ne moremo priti do mirú. To pa je britko délo srcu cesarjevemu, in zato je rekel: „mir bodi med narodi mojimi!“

Nove volitve naj tedaj vresničijo željo cesarjevo in pravične zahteve naše — po njih naj se ljulika loči od pšenice.